

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

Završni magistarski rad

ULOGA BAJKI U PSIHOLOŠKOM RAZVOJU DJECE

MENTOR:

Doc. dr. Denita Tuce

STUDENT:

Jasmina Šehović

Sarajevo, 2021.

Sažetak

U ovom radu je opisana važnost čitanja bajki djeci. Nekada je knjiga bila glavni izvor informacija. Razvojem tehnologije knjiga je postala manje popularna i danas se bajke sve rjeđe čitaju djeci. Bajke su još od davnina imale iscjeliteljski utjecaj na djecu i odrasle. Veoma su bitne za razvoj govora kod djece, razvoj empatije i emocija. U radu su navedeni rodni stereotipi koji se spominju u bajkama koji su ujedno i zamjerka bajkama. Rezultati analize pokazali su da su najraniji ženski likovi prikazivani kao bespomoćne dame u nevolji, a takvo prikazivanje mijenja se pojavom animiranog filma "Mala sirena". Bajke su uvijek bile zanimljive zbog svog čarobnog svijeta prepunog čudesnih događaja s još čudesnijim stvorenjima, gdje je gotovo sve moguće. Za velik broj psihoanalitičara bajke i danas predstavljaju atraktivno književno djelo u kojem se mogu pronaći mnogi motivi i simboli, pomoću interpretacije odnosa između simboličke povezanosti likova i djeteta. Vidjet ćemo koliko su jaka njihova skrivena značenja i kakav je njihov utjecaj na djecu. U radu je spomenuta bajku "Pepeljuga" koja je dobar primjer za prikaz dječijeg straha. To je također ukazalo na važnost bajki u njihovoj biblioterapijskoj funkciji da pomognu djeci da prevladaju te strahove, što se sigurno događa na razini nesvjesnog pomoću simbola, motiva i arhetipova. Na temelju dosadašnjih rezultata istraživanja u radu je stavljen fokus i na biblioterapiju, naročito važnost biblioterapije u razredu. Terapeutske priče u odgoju djeteta se koriste (rijetko, nažalost) kako bi se vratio balans i reguliralo ponašanje djeteta. Stručnjaci ističu pozitivne učinke korištenja terapeutskih priča na djetetov razvoj.

Ključne riječi: psihološki utjecaj bajki, rodni stereotipi, simboli, biblioterapija

SADRŽAJ

1. UVOD.....	4
2. ZNAČAJ BAJKI ZA PSIHOLOŠKI RAZVOJ DJETETA	6
3. SOCIJALNI ELEMENTI, RODNI STEREOTIPI I SIMBOLI.....	10
3.1. Socijalni elementi bajke	10
3.2. Rodni stereotipi u bajkama	13
3.3. Simboli u bajkama.....	16
4. KORIŠTENJE BAJKI U TERAPIJSKE SVRHE (BIBLIOTERAPIJA)	21
4.1. Pregled istraživanja biblioterapije u radu sa djecom.....	25
4.2. Biblioterapija u razredu	27
5. ZAKLJUČCI	31
6. LITERATURA	33

1. UVOD

Velika je važnost pričanja priča i nesporno je da one imaju terapijski i iscjeljujući učinak na ponašanje djece. Bajka razvija maštu, gradi socijalne odnose te pomaže djetetu u rješavanju određenih problemskih situacija. Zbog svoje neograničene mašte, bajke su štivo koje djeca vole, čitaju iznova, te pomoću njih kreiraju svoj osobni svijet čudesa, u kojem je sve moguće i gdje su oni glavni likovi. Upravo je rano razdoblje djeteta glavna stepenica za ulazak u sretno i ispunjeno djetinstvo potkrepljeno mnoštvom fantastičnih bajki. Mnogim je roditeljima teško motivirati dijete na odgovarajući način. Umjesto da potiču dijete, oni ga često nenamjerno obeshrabruju. Pretpostavka za ispravnu motivaciju jeste to da zahtjevi koje roditelji postavljaju odgovaraju trenutnim djetetovim mogućnostima i sposobnostima i da budu izrečeni jezikom koji dijete razumije (Ortner, 1998). Bajka svojom strukturom te pogledom na život omogućava djetetu upoznavanje svijeta i ljudi oko sebe te njihovih međusobnih odnosa. Osim što nam priče služe za zabavu, one doprinose i razvoju cjelokupne osobnosti djeteta, te potiču kognitivni, emocionalni, socijalni, etički i govorni razvoj (Velički, 2013). Čitanje bajki i priča za djecu ima velik broj pozitivnih utjecaja na razvoj djeteta, njegovo djetinjstvo, ali i kasniji život. Jedan od mnogobrojnih pozitivnih utjecaja je taj što se na lijep način, s pažljivo biranim rečenicama djetetu predočava priča prepuna sadržaja primjerenog njegovoj dobi, ali i moralnih poruka iz kojih dijete na kraju nešto i nauči. Čitajući djetetu bajke, dijete se uvodi kroz likove i sadržaj u svijet mašte koju dijete razvija predočujući si likove i događaje u svojoj glavi. Velički (2013) smatra da roditelji i ostale odrasle osobe uključene u rad s djecom, razumiju želje djece i njihovu potrebu da im se priča, no usprkos tome pričanje i pripovijedanje se često potiskuje i zanemaruje te se zaboravlja u kojoj mjeri pričanje doprinosi cjelokupnom razvoju dječje osobnosti (kognitivnom, emocionalnom, socijalnom, etičkom i govornom razvoju). Čitanjem bajki i priča roditelji ostvaruju povezanost sa svojim djetetom, a preporučuje se da nakon što se djetetu pročita bajka, raspravi o njoj, da se sazna šta dijete misli i je li dobro razumjelo priču. Osim što se na taj način stvara povezanost i bliskost s djetetom, dijete će izreći svoje mišljenje i samo donijeti poruku priče. Dijete će se lakše povjeravati i znat će da u roditelju ima osobu kojoj može vjerovati i koja će mu u svemu biti podrška. Ljubetić (2012) smatra kako su roditelji prvi učitelji svoje djece i kako je jedna od najvažnijih kompetencija roditelja poznavanje i pravovremeno korištenje određenih odgojnih metoda. U kontekstu korištenja priča, ključna su pitanja odabira priče, način

pričanja i ciljevi koji se žele postići u trenutku kada se roditelj odluči koristiti priču kako bi pomogao djetetu u određenoj problemskoj situaciji u kojoj se našlo. Razna ružna djela u bajkama, privremeno trijumfovanje zla, pa čak i svireposti, ne umanjuju radost izazvanu pričanjem. Naprotiv, psihoanalitičari su otkrili paradoksalno osjećanje u slušaoca ili čitaoca, koje su nazvali *zadovoljstvo od straha*. Strah biva doživljen na realno-irealnom tlu i na ovaj način bolje priprema doživljavanje nekog realnog straha u životu. To je vrlo pogodan put pripreme djeteta za zrelije doživljavanje straha, od koga ga život kasnije sigurno neće poštediti (Jerotić, 2013). Pokušajem identifikacije pacijenta sa događajima u bajci približavamo ga, njegovim sopstvenim unutrašnjim zbivanjima. Poslije ponavljanog slušanja jedne iste, za svaki slučaj posebno izabrane bajke (koje se mogu koristiti i kao grupna terapija), zatim pričanja i prepričavanja te bajke i najzad, igranja sadržaja iz bajki – uočava se da pacijent postaje aktivniji, otvoreniji, od svojih bolesnih simptoma udaljeniji i za kontakte sposobniji. Pogrešno je bajke sadržajno interpretirati i naknadno racionalizovati. Korisno je, međutim, natjerati pacijente da i sami izmisle bajke, kada su u grupi da podijele uloge i sami režiraju zbivanja, jer će tako njihovi problemi postati jasniji. Koliko je ovakav način terapije prirodan i neusiljen dokazuje i činjenica da djeca međusobno često organizuju upravo takvu vrstu igre (Jerotić, 2013). Bajke se danas primjenjuju ne samo kod neurotične djece, kao jedan od sastavnih dijelova složene i ciljane terapije, već sve više po psihijatrijskim klinikama u svijetu i kod neurotičara, pa i psihotičara (Jerotić, 2013). Najprije se došlo do konstatacije da bajke razumiju i djeca i odrasli, sasvim nezavisno od njihovog poznavanja mitologije i psihologije, na jedan neposredan, moglo bi se reći čak intuitivan način. Kada slušamo neku bajku, čvrste spone koje ograđuju naše svjesno od nesvjesnog bića popuštaju, davno zaboravljeni i dijelom potisnuti svijet ranog djetinjstva ponovo iskrsava pred našim duhovnim očima i to naše nesvjesno, ovako oslobođeno uobičajenih ograda, neposredno upija i smjesta shvata skriveni cilj i pouku. Ako u bajkama i ima povremeno nečeg intelektualnog i racionalnog, ono ostavlja slušaoca ili čitaoca neditnutim. Tek kada otpočne aktivno emocionalno identifikovanje sa zbivanjima junaka, u njima se budi sopstvena prošlost koja ne ostaje izolovano doživljena, već podstiče elementarnu volju za životom, inicijativu prema radu i prilagođavanje svijetu (Jerotić, 2013).

U ovom radu nastojat ćemo odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Zbog čega je važno djeci čitati bajke i na koje aspekte djetetovog razvoja se to odražava?

2. Koji su socijalni elementi prisutni u bajkama, koliko su zastupljeni rodni stereotipi i kakva je simbolika bajki ?

3. Da li se bajke mogu koristiti u terapijske svrhe?

2. ZNAČAJ BAJKI ZA PSIHOLOŠKI RAZVOJ DJETETA

Velika je važnost čitanja bajki djetetu i u tome da dijete sluša izgovorene riječi i tako ih povezuje sa značenjem slova. Tako djeca razvijaju koncentraciju i brzo uče čitati i pisati. Autorice Radonić i Stričević (2009) ističu da su brojna znanstvena istraživanja pokazala da je čitanje djetetu od najranije dobi jednako važno za njegov razvoj kao i ostvarivanje njegovih osnovnih potreba, potrebe za hranom, odmorom, ljubavlju, igrom, zdravljem i sigurnošću.

Govor je jezik koji koristimo u akciji, odnosno komunikaciji sa sobom ili drugima (Rubinstein, 1950). Dok slušamo nečiji govor naša je pažnja u najvećoj mjeri usredotočena na sadržaj onoga što nam osoba govori. Govor se razvija uz neprestanu stimulaciju govornih centara koji se nalaze u mozgu jer dijete uči govoriti slušajući druge i oponašajući ih. Zbog toga se sve više naglašava važnost govora s djecom od samog rođenja. Dječji je govorni razvoj najintenzivniji do treće godine djetetovog života. Iz tog razloga je dijete bitno poticati jer govorom mi izražavamo svoje želje, potrebe, misli, stavove, osjećaje... Djeca će jezik usvojiti utoliko brže i lakše ukoliko im osiguramo različite poticaje koje ćemo koristiti u igri s njima. Neki od ih poticaja su bajke i slikovnice. Važnu ulogu u razvoju dječijeg govora imaju bajke (Sizova, 2010). Djeci najmlađe dobi treba ponuditi bajke i priče koje su ritmične, koje sadrže riječi koje se rimuju i likove koje krasi smiješni epiteti. To kod djece pobuđuje interes za riječi. Dijete pamti događaje iz svog djetinjstva, postupke odraslih te kako se osjećalo u njihovu društvu. Upravo ti postupci i događaji određuju djetetov odnos prema odraslima, svojim vršnjacima i prema samome sebi. Bajke nam omogućuju da dijete stvara pozitivna iskustva, doživljava i sjećanja iz svog djetinjstva. Slušajući bajke i promatrajući način na koji ih odrasli pripovijedaju, odnosno iznose, dijete razvija i bogati svoj govor, razvija socijalne vještine i osjećajno mišljenje (Velički, 2013). Sizova (2010) govori da odrasle osobe kada prepričavaju bajku mogu u nju ubaciti određene zadatke koji su povezani s tom bajkom te je na taj način

dovesti na višu razinu učenja. Zadaci u bajkama pomažu djetetovom razvoju govora, njegove pažnje i mišljenja jer djeca su voljnija raditi na zadacima koji su povezani s bajkama. Bajka mora omogućiti djetetu da razvija svoj um i osjećaje, da je prilagođena njegovim razvojnim mogućnostima i da omogućuje djetetu da nađe rješenja za probleme i brige koje ga muče (Bettelheim, 2000). Djeca se kroz igru poistovjećuju s likovima iz bajke, najčešće oponašajući upravo najdraže likove. Kroz takvu igru, djeca kreativno izmišljaju nove sadržaje priče, zaplete, nove situacije te tako razvijaju govorne i motoričke sposobnosti, surađuju s drugom djecom te se uče rješavati probleme. Dijete se pomoću bajki uči pozitivnim osobinama, kao što su poštovitnost, istinoljubivost, iskrenost, ali se isto tako uči osvijestiti negativne osobine, poput zavisti, laži, pohlepe ili škrtosti (Grgurević i Fabris, 2012).

Osim što utječu na razvoj govora, bajke utječu i na djetetov moralni razvoj (rasuđivanje, poticanje mašte, razlikovanje dobra i zla...). Podjela ljudi na dobre i loše, zgodne i ružne, hrabre i slabe, omogućava djeci da daju smisao svijetu i da stvore strukturu. „Scene nasilja su prikazane tako da izgledaju bezazleno, tj. nasilje je uglavnom stilizirano i teži biti fantastično, ono ne može biti realistično imitirano. Osim svoje visoke umjetničke i zabavne vrijednosti, filmske bajke odlikuju se i duhovnom, a osobito moralnom vrijednosti, stoga su visoko preporučljivi svima, a osobito djeci i mladima“. (Peterlić, 2000, 33 str.). Kroz bajke dijete upoznaje svijet oko sebe, a ujedno upoznaje i sebe. Priče i bajke utječu na djetetovu osobnost i na njegov cjelokupni razvoj (Velički, 2013). Osim na vanjski razvoj djeteta bajka uveliko utječe i na njegov unutarnji rast i razvoj. Bajka taj djetetov razvoj podržava, ohrabruje i potiče (Bettelheim, 2000). Ono što bajka djetetu pruža jest doživljaj. Već prve rečenice kod djeteta potiču stvaranje slika (Velički, 2013). Doživljaj djeci omogućava da se dovedu u stanje dubljeg razmišljanja. Pripovjedač mora znati na koji način dijete doživljava priče i bajke. Za najmlađu djecu to su uglavnom uspavanke, kratke priče koje se rimuju i graniče s pjevušenjem (Bettelheim, 2000). „Dijete ima naivan pogled na svijet te zahtijeva pobjedu dobra nad zlim. Bajka jača djetetovu moralnu svijest i nudi mnogo mogućnosti da se dijete osjeća snažno i sigurno, jer slab i mali junak često poprima mudrost, trajnost i, ponekad, umjetnost. U borbi protiv sila zla, pomaže mu cijeli svijet dobrih, kao što su: vile, patuljci, životinje. Bajka je također nužna za djecu informacijskog doba kao što je bila i njihovim vršnjacima u antičko doba “ (Reščić Rihar i Urbanija, 1999, 43 str.). Za dijete je najbolja ona bajka koja ga najviše zanima. Bajka uči dijete da su razlike među ljudima velike. Ukazuje mu na dobro i na zlo. Zlo je u bajci svugdje prisutno, no prisutno je i dobro, naročito

vrline. Djeca su jako sretna kad se u bajci nagradi dobro ili kazni zlo (Vrkić, 1997). Budući da ne možemo znati u kojoj će dobi određena bajka određenom djetetu biti najvažnija, ne možemo ni odlučivati koju mu od mnogih valja pričati u dotičnom vremenu i zašto. To može odrediti i pokazati jedino dijete, silinom osjećaja kojima odvraća na ono što bajka zaziva u njegovoj svijesti i podsvijesti (Bettelheim, 2000).

Goleman (1997) u svojoj knjizi navodi kako su emocionalna inteligencija i kvocijent inteligencije odvojene sposobnosti te također naglašava Saloveyevih pet glavnih komponenti emocionalne inteligencije: poznavanje vlastitih osjećaja, kontrola intenziteta osjećaja, motiviranje samoga sebe, prepoznavanje emocija kod drugih ljudi (empatija) te uspostavljanje i održavanje zdravih odnosa s drugim ljudima. Empatiju je prvi puta kao pojam u današnjem značenju upotrijebio američki psiholog E. B. Titchener 1909. godine (grč. *en* = u, *pathos* = osjećaj, uživljavanje; *empathia* = „osjećanje iznutra“) (Krznarić, 2014). U psihologiji postoji nekoliko definicija empatije. Prva podrazumijeva da je empatija kognitivno razumijevanje čuvstava i položaja druge osobe (npr. situacije u kojoj se nalazi, patnje koju podnosi, ugroženosti koju doživljava), a druga empatiju opisuje kao emocionalno uživljavanje u osjećaje druge osobe (Brozović, 1999). Hoffman (2003), najpoznatiji istraživač na polju empatije, ističe kako pokazuje kako korijene moralnosti treba tražiti u empatiji, jer ona predstavlja vrstu sudjelovanja s mogućim žrtvama, nekim tko pati, tko je u opasnosti ili u nevolji. Razvoj empatije odvija se zajedno s kognitivnim sposobnostima. Tijekom treće godine života djeca stječu vrijednosne stavove o različitostima i nečemu što je drugačije, a između treće i šeste pokazuju stereotipna ponašanja te postoji mogućnost da odbace dijete koje se od njih razlikuje bojom kože ili nekim tjelesnim nedostatkom (Velički, 2011).

Djeca vole slušati priče odraslih jer u priči mogu naći refleksiju svog unutrašnjeg maštovitog psihičkog života i svoju predodžbu o svijetu u odnosu na sliku o vlastitom tijelu (Nikolić, 1990). Bez obzira na različite oblike što ih priče i bajke mogu imati, one u osnovi tretiraju i rješavaju različita pitanja u dječjoj psihi koja se odnose na usklađivanje emocija zadovoljstva i straha. Grgurević i Fabris (2012) navode da je bajka prvi dom emocionalne inteligencije djeteta. Ona dijete uči pozitivnim emocijama poput strpljenja, požrtvornosti i istinoljubivosti te kako se nositi s negativnim emocijama (pohlepa, zavist, laž, škrtost,...). Velički (2013) piše da se djeca, slušajući priče, prvi put susreću s emocijama. Djeci se bude osjećaji kao

što su: strah, sreća, tuga, ljutnja... Šest je temeljnih emocija koje se do kraja 6. mjeseca života razviju kod djece, a to su strah, srdžba, veselje, tuga, gađenje i iznenađenje (Starc, 2004). A svaka priča, osim što nosi poruku, donosi nam i novo iskustvo. Doživljavajući emocije kroz priču djeca se pripremaju za budući život u kojem će se susretati sa svim emocijama, a iskustvo koje su stekli kroz priče će im olakšati život. Dakle, pričanjem priča djeca ne razvijaju samo govor, nego i socijalno-emocionalnu kompetenciju. Bettelheimističe da dijete postaje prestrašeno prilikom spoznaje da u njemu postoje određene sile koje su van njegove kontrole. U njemu se tad pojavljuje bijes, tuga i podvojeni osjećaji. Upravo bajka pomaže djetetu uvidjeti posljedice odabira određenog ponašanja i svojim sretnim završetkom djetetu daje hrabrost i mogućnost upoznavanja sa svojim emocijama, kao i mogućnost pravilnog ophođenja s njima. Djeca su u realnom svijetu često slaba i nezaštićena naspram odraslih, druge djece ili starije braće i sestara, pa se putem bajki najčešće poistovjećuju upravo s junacima. Bajkama djeca proživljavaju i doživljavaju sve ono što proživljava i junak, te na taj način osjećaje straha i nezaštićenosti zamjenjuju s hrabrošću i neustraivošću. Osim toga, ako ćemo se osvrnuti na istraživanja i teoriju Bruna Bettelheima, Marie-Louise von Franz i Carla Gustava Junga, djeca prilikom poistovjećivanja s junakom i proživljavanjem radnje skupa s njim doživljavaju rasterećenje na psihološkom planu i tako liječe svoje nesvjesne probleme i dileme (Centner, 2007). Moramo biti oprezni kod odabira riječi koje upućujemo djeci, jer naš govor značajno utječe na njihov osjećajni život, te tako može potaknuti, ali i osiromašiti njihov socio-emocionalni razvoj. Također, priče nam prenose i određene poruke, sadržaje i vrijednosti. Djeca kroz priče počinju shvatati što je dobro, a što zlo; počinju osjećati empatiju, te postaju svjesna svijeta u kojem žive. Malo dijete nema temelja ni sigurnosti u sebi samome pa jedno i drugo dobiva upoznavajući se i povezujući se s majkom. U dječjem razvoju pojavljuje se faza kada dijete počinje osjećati agresivnost. Psihoanalitičari smatraju da se ta agresivnost pojavljuje u odnosu na vlastitu majku. Malo dijete vidi majku kao dobru i kao lošu jer jošnije sposobno sliku majke spojiti u jednu cjelinu i sagledati je kao osobu. Dobra je majka ta koja zadovoljava sve djetetove potrebe, dok je loša majka ona koja frustrira dijete. Dijete počinje osjećati agresivnost prema lošoj majci i s tim se teško nosi. Taj osjećaj projektira na neka zla stvorenja iz bajki, poput vještice ili baba roge. Dijete se može ljutiti na zločestu majku koliko hoće jer je uvijek prisutna ona dobra koja će ga štititi. Najbitnije u izgradnji emocionalnih odnosa i individualnog pristupa su pričanje djetetu te čitanje slikovnica i priča (Centner, 2007).

Empatija se također uči i stječe odrastanjem. Iz tog razloga predškolska djeca, u prosjeku, imaju najrazvijeniju empatiju s obzirom na ostalu vrtićku djecu. Veliku ulogu u učenju empatije imaju roditelji i odgajatelji koji provode puno vremena s djecom. Velički (2011) naglašava važnost književnih djela u razvoju dječije empatije navodeći da djeca nesvjesnim putem usvajaju stereotipne poruke u obitelji, a kasnije putem medija poput knjiga, časopisa, novina itd. Navedeno potvrđuje B. Vojnović (2012) tvrdeći da na razvoj moralnih načela utječe fikcija (knjige, filmovi, televizija i dr.). Slikovnice i priče su veoma bitne za poticanje empatije kod djece predškolske dobi, stoga je bitno da se one djeci čitaju i pričaju. Dijete je osjetljivo biće koje brzo upija zbog čega je bitno da mu pružimo kvalitetne i adekvatne sadržaje. Na taj način mu možemo omogućiti da kvalitetno odrasta, razvijajući svoju empatiju.

3. SOCIJALNI ELEMENTI, RODNI STEREOTIPI I SIMBOLI

3.1. Socijalni elementi bajke

Za Vygotskyjev pristup razvoju čovjeka ključan je povijesni i kulturni kontekst društva od kojeg polazi pa se zato naziva sociokulturalnim (Vasta i sur., 2005). Prema tom modelu, za razvoj pojedinca temeljna je njegova interakcija s okolinom koja ga formira. U svojoj knjizi "Mind in society" iz 1978. godine, Lev Vygotski navodi da se „svaka funkcija u kulturnom razvoju djeteta javlja dva puta: prvi put na društvenoj razini, a drugi put na individualnoj. Dakle, prvi put se javlja među ljudima kao interpsihologijska kategorija, a drugi put unutar djeteta kao intrapsihologijska kategorija.“ (Vygotsky, 1978, 57. str.). Kognitivni razvoj, naročito razvoj govora, mišljenja i rasuđivanja odvija se kroz interakciju s drugima, a naročito s roditeljima (Vasta i sur., 2005). Naglašavajući interakciju djeteta s okolinom, Vygotsky ističe važnost ljudskog govora, koji igra dvije važne uloge u kognitivnom razvoju: glavni je način prenošenja informacija s roditelja na dijete te postaje moćno sredstvo intelektualne adaptacije.

Likovi u bajkama su bitni za dijete jer kroz njih dijete uviđa dobre i loše osobine. Oni se detaljno ne opisuju, niti se detaljno karakteriziraju. Likovi se prikazuju postupcima, a najčešće samo jedna oznaka određuje cjelokupnu karakterizaciju lika (Vodopija, 2001). Likovi u bajkama

nemaju individualnih crta, a unutarnji doživljaji likova prebačeni su u plošnost vanjskog zbivanja. Za bajku je vrlo važan tijek događaja u kojem je junak putnik između svijeta mašte i zbilje (Bošković-Stulli, 2006). Djetetu dobri i zli likovi predstavljaju ljudske osobine s kojima se može poistovjetiti, naravno, uvijek birajući one dobre. Time što bajka djetetu omogućava da se poistovjeti s glavnim likom prepunim dobrih osobina kod djeteta se razvijaju te iste osobine kao društveno poželjne što utječe pozitivno na razvoj djeteta. Bajke se svojom strukturom i sadržajem nude na način da ih dijete razumije (Bettelheim, 2000), što ih čini sredstvom koje pomaže u procesu socijalnog sazrijevanja. Pokazalo se kako izlaganje djeteta nesvakidašnjim događajima u bajkama povećava njegovo razumijevanje socijalne okoline te vlastitih misli i emocija unutar interakcija (Glavina i Bacinger Klobučarić, 2017), što Hohr (2000) objašnjava postojanjem poznate sheme u bajkama koja djeci omogućuje preradu iskustava. Tako je samoregulacija emocija jedan od najvažnijih iskustvenih zadataka koji se stavljaju pred dijete u stjecanju socijalne kompetentnosti, a bajke generacijama uspijevaju odgovoriti na njega. Svrha jačanja socijalne kompetencije je podupiranje razvoja djece u odgovorne pojedince koji preuzimaju posljedice svojih odluka te se mogu nositi s neizvjesnošću nepoznatoga. Pokazuje se kako to može biti dosta izazovno u svijetu u kojem dobro nije jasno razgraničeno od zla, gdje još nisu etablirana nova pravila, međutim, u bajkama je ta granica vrlo jasno naznačena, stoga je dobro uvijek nagrađeno, a zlo kažnjeno (Bettelheim, 2000). Treba spomenuti kako se principom nagrade/kazne obogaćuje djetetovo znanje o društvenim konvencijama, samim time i olakšava stupanje u socijalne interakcije, što pospješuje bolje predviđanje tuđih reakcija u poznatim i/ili sličnim okolnostima te učvršćuje prosocijalne dispozicije poput suosjećajnosti, velikodušnosti itd. (Katz i McClellan, 2005). Također, pripovijedanje bajke otiskuje dijete na zajedničko putovanje s likom s kojim se može identificirati i gdje ono prati junakovo ustrajanje u nepoznato te nošenje s gubitkom sigurnosti početnoga stanja (Kujundžić, 2014). Kako nastavlja Kujundžić (2014), to može biti od osobite pomoći djetetu u procesu adaptacije jer osim što će indirektno primiti potporu junaka, svjedočit će i pozitivnim ishodima prelaska iz poznatoga u nepoznato, što proširuje fleksibilnost djeteta koje se gotovo svakodnevno mora prepustiti nečemu do tad nepoznatom za sebe. Osim što se prepuštaju nepoznatom, protagonisti bajke na svojem putovanju nailaze na različite prepreke u vidu problema i sukoba, najčešće socijalnoga karaktera, koje rješavaju stečenim vještinama i znanjima (Uther, 2001), baš kao i djeca. Djeci predškolske dobi često je problem konstruktivno riješiti sukob, stoga lik iz bajke, uz odgovarajuću analizu, može

postati modelom asertivnog rješavanja problema, tj. zauzimanjem za sebe i prihvaćanjem drugoga, ili prihvaćanjem svoje odgovornosti i traženjem načina da se popravi nanесena šteta.

Čitanjem bajki i priča za djecu, dijete nauči da onaj tko je dobar, hrabar, strpljiv i pravedan na kraju pobjeđuje. Tako dijete uči i o sebi i svojim osjećajima, a likove često poistovjećuje i s bliskim ljudima iz svoje okoline. Sve to kasnije mu pomaže da i samo izrazi svoja očekivanja, želje i strahove. Bajke kod djeteta potiču uočavanje pravih vrijednosti kao što su moralnost, hrabrost, odanost, ali i važnog pravog prijateljstva. Bajka priprema dijete za život (Gregurević i Fabris, 2012). Često bajke uljepšavaju svijet od onoga kakav zapravo jest, a Blythe (2018) ističe da naučiti da u svijetu postoje neki zli ljudi nije nužno loše za djecu. Također napominje da odrasli djeci ne pomažu uvijek tako što im dopuštaju da vjeruju da će svijet u koji polaze uvijek biti lagan ili da će ih drugi ljudi uvijek razumijeti i da će im biti spremni uvijek pomoći. Kako navodi Botica (2013) junak usmene bajke je uvijek čovjek, bez obzira na rodnu pripadnost, ili netko i nešto očovječeno, koji vjeruje u sebe, u svoje snage, koji je uvjeren da to što je predmet događanja sam može riješiti. Stvarni su likovi najčešće kraljevi, kraljice, carevi, pastiri, ljudi iz naroda, a nestvarni likovi su vile, patuljci, divovi, vještice, zmajevi i čarobnjaci. Botica (2013) stvarne likove, odnosno odrasle koji su najčešći likovi u bajkama, dijeli i prema socijalnom statusu na bogate (kraljevići, kraljice, bogati trgovci) i siromašne (drvosječe, mlinari, ribari). Glavni junak ostavlja svakodnevicu te kreće u svijet čuda i mašte iz kojeg se, prebrodivši sve neprilike i teškoće, vraća u svakodnevicu kao pobjednik (Bettelheim, 2000). Na tom tragu i dijete, kako navodi Velički (2013), bajkovitim likovima spoznaje kako u određenom trenutku života trebamo napustiti tešku svakodnevicu ili svoj dom (koji simbolizira sigurnost i naučene načine ponašanja) te krenuti na put, na put preobrazbe. Put koji glavni junak treba preći težak je i dug, ali je i moralno poticajan te dozvoljava transformacije samog junaka.

Čitanjem i slušanjem bajki djeca mogu usvojiti i različite oblike ponašanja, manire, kulturno ponašanje, ali i naučiti kako steći pozitivne osobine kao što su izdržljivost, hrabrost, strpljenje, poštovitost i predanost. Također mogu zanemariti negativna ponašanja i emocije kao što su laž, ljubomora, pohlepa i škrtost. Likovi iz priča su često sretni i prestrašeni te se djeca vrlo često mogu poistovjetiti s njima. U bajkama je uvijek istaknuta suprotnost među likovima i usporedbe između dobra i zla, i dijete u većini uvijek po inerciji prirode bira dobro ali i prepričava osobine loših likova. U bajkama je tako jedna sestra lijepa i dobra, a druga ružna i zla,

te na temelju iskazanih karaktera bajke daju djetetu opciju za razmišljanje koju stranu izabrati (Grgurević i Fabris, 2012).

3.2. Rodni stereotipi u bajkama

Linton (1945), kaže kako je kultura jednog društva način života njegovih pripadnika; zbirka ideja i navika koje oni uče, dijele i prenose sa generacije na generaciju. Kako su naši roditelji učili nas, tako ćemo i mi učiti vlastitu djecu itd. Samim tim ovisno o kulturi oblikuju se naši stavovi, razmišljanja, što smijemo, što ne smijemo, zadaće i uloge. Djevojčice i dječaci uče se određenim rodnim stereotipima.

Rodni stereotipi su specifična uvjerenja o karakteristikama koje su tipične za žene ili muškarce, poput vjerovanja o fizičkim karakteristikama, osobinama ličnosti, poslovnim preferencijama ili emocionalnim predispozicijama žena i muškaraca. Često ne podrazumijevaju samo uvjerenja o tome kakvi su muškarci i žene, već i kakvi bi trebali biti. Kultura i rod međusobno su kompleksno povezani na načine na koji je rodna neravnopravnost samo jedna od mnogih oblika neravnopravnosti (Jugović, 2004).

Kad se govori o sadržaju rodnih stereotipa, općenito se muškarcima češće pripisuju karakteristike kao što su asertivnost i kontrola, dakle povezane s instrumentalnošću, a ženama one povezane s dobrobiti drugih odnosno s ekspresivnošću. Dio stereotipa se dakako odnosi i na uloge: muškarci su viđeni kao vođe, financijski skrbnici, glava kuće, dok su žene one koje idu u kupovinu, održavaju dom i pružaju skrb i emocionalnu potporu. Ovi stereotipi imaju deskriptivnu i preskriptivnu funkciju: informiraju nas o tome kakvi muškarci i žene jesu, ali i služe i kao podloga za pravila kakvi bi trebali biti (Kitei sur., 2008). Muškarci su superiorniji u intelektualnim sposobnostima od žena, te intelektualne sposobnosti koje ovise o biološkom spolu i anatomiji mozga utječu na društvena postignuća, posebice na veći doprinos muškaraca politici i znanosti, te na veću moć muškaraca u društvu (Ashmore, 1991). Rodna podjela roda koja je rezultirala podčinjenošću žena muškarcima u moći i društvenom utjecaju, u znanstvenim krugovima nije se smatrala problematičnom, već biološki neizbježnom (Spence i sur., 1985). Utvrđeno je i da žene i muškarci pokazuju širok raspon ponašanja, koja su većinom naučena, a ne biološki predodređena (Spence i sur., 1985).

Kohlberg (1966) naglašava ulogu kognitivnih činitelja na razvoj rodni uloga i rodni identiteta, te smatra da se razumijevanje vlastitog rodni identiteta i rodni uloga mijenja usporedo s razvojem intelektualni kapaciteta (Kessler i McKenna, 1978). Teorija pretpostavlja da se kod djece prvo razvije rodni identitet tj. svijest o vlastitom rodu, te djeca u dobi od 3-4 godine znaju naziv svog roda koji generaliziraju na osobe u okolini, svrstavajući ih u žene ili muškarce (Vasta i sur., 1997). U dobi od 4 do 6 godina javlja se rodna stabilnost tj. svijest o tome da svi dječaci odrastanjem postaju muškarci, a sve djevojčice žene, nakon čega slijedi razvoj rodne dosljednosti tj. vjerovanja da je rod trajna osobina i da ne ovisi o promjeni odijevanja ili ponašanja. Rodni identitet, rodna stabilnost i rodna dosljednost zajedno predstavljaju dječje shvaćanje rodne nepromjenjivosti tj. znanja da je rod sastavni i trajni dio njihova bića (Vasta i sur., 1997). Rodna shema je kognitivna struktura koja se upotrebljava za organizaciju podataka koji se odnose na vlastiti rod. Te sheme o muškosti i ženskosti koje djeca formiraju su stereotipne, vrlo pojednostavljene, i nalik likovima iz crtanih filmova, a odnose se najčešće na vrlo vidljive osobine poput frizure, odjeće i zanimanja. Djeca koriste te stereotipne slike muškosti i ženskosti pri organizaciji svojih ponašanja vezanih uz rod (Zanden i Wilfrid, 1990). Ovaj nam model skreće pažnju na činjenicu da djeca aktivno traže i uče pojmove vezane uz rod, te da sama reguliraju svoja ponašanja, a primjer tome nalazimo onda kad se djevojčice odluče igrati lutkom, a dječaci autićima.

Kako u svakodnevnom životu, tako i u bajci, susrećemo stereotipe prema rodnoj pripadnosti. Jedna je od velikih zamjerki bajkama spolna neravnopravnost muških i ženskih likova. U svijetu postoje brojna istraživanja koja dječju literaturu analiziraju iz rodne perspektive. Prvo sustavno istraživanje rodni stereotipa u knjigama za djecu provedeno je za razdoblje 1930. – 1972. godine (Weitzman i sur., 1972). Kao što sam već navela u radu, utvrđeno je da su ženski likovi bili puno manje zastupljeni od muških.

Žene su češće prikazivane u stereotipnim ulogama: unutar kuće, podređene, brižne, nejake i pasivne u iščekivanju pomoći muških likova. S druge strane muškarci su hrabri, osvajači, moćni... Djevojčice u bajkama često postižu svoje ciljeve uz tuđu pomoć, dok dječaci uspijevaju sami zbog svoje sposobnosti ili upornosti (Rudman, 1995). Ako priča započinje s muškarcem kao glavnim likom (koji je najčešće kralj), onda je žena pasivna i najčešće neprimjetna. Ženska uloga je poslušno i bezpogovorno poštovati svog (budućeg) muža, ne obraćajući pozornost i ne

osporavajući njegove odluke bez obzira o čemu je riječ. Ako su glavni likovi žene, tada muškarci preuzimaju pasivne uloge promatrača. U nestereotipnoj ulozi je žena samo onda kada je nositeljica glavne uloge, dok sporedni ženski lik i dalje ostaje stereotipno prikazan. Rodne stereotipe ponekad možemo naslutiti već u samom naslovu (Narahara, 1998). Uloga maćehe je stereotipna. Maćehe u bajkama su oličenje zla, oholosti i pakosti, ali uvijek na kraju bajke bivaju kažnjene za svoja nedjela. Maćehe su potpuna suprotnost dobrim biološkim majkama. Svaki otac u bajci je prikazan kao dobroćudan i brižan, koji je spreman učiniti sve za svoje dijete. Očeve se više vidi u aktivnostima igre (i to češće sa sinovima), a majke u emocionalnim odnosima. Autorica Bašić (2018), napisala je članak u kojem potvrđuje navedene teze o stereotipnim ulogama u bajkama. Takve uloge podrazumijevaju ponašanje, obrasce vrijednosti te obilježja koje određena kultura očekuje od muškarca ili žene. Autorica Narahara (1998) u svom članku o rodnim stereotipima u dječjim knjigama ističe da se djeca svakodnevno susreću s jezikom i slikama koje utječu na formiranje njihove spolne uloge te da djeca već sa šest godina mogu prepoznati muške i ženske uloge.

Ženski likovi u filmskim prilagodbama klasičnih bajki, odnosno likovi Disneyjeve klasične ere, okarakterizirani su kao slabije, kontrolirane od strane drugih likova, emotivne, brižne, krhke i nadasve pasivne, a kao posljedica tih osobina dolazi do pojave sindroma „dame u nevolji“. Prva junakinja kod koje se mijenja taj ideal je Ariel iz bajke „Mala sirena“. Ona je zadržala mnoge karakteristike prethodnica, no pokazuje određen bunt i želju da sama skroji vlastitu sudbinu (Matković, 2018). Ariel i junakinje koje dolaze nakon nje u novom valu Disneyjevih animiranih filmova pokazuju određenu dozu buntovnosti, no i dalje posjeduju stereotipne osobine i stereotipne rodne uloge. Mješovitim rodnim ulogama i porukama očito je da posjeduju klasične ženske osobine u kojima je i dalje najbitniji njihov izgled i biranje ljubavi prema neovisnosti (Johnson, 2015). Ariel je morska sirena koja je, unatoč tome što je kći morskog kralja, poprilično nezadovoljna životom u moru te osjeća da za nju postoji više od toga. Usprkos nevoljama koje su ju zatekle, Ariel spašava očevo kraljevstvo i osvaja princa za kojeg se udaje i nastavi živjeti na kopnu, sretno do kraja života. Mala sirena sa svim svojim novim osobinama predstavlja prekretnicu iz klasične ere – ere pasivnih kućanica i „dama u nevolji“ u novu eru – eru koju Križetić (2017) naziva erom intelektualne pobune. Upravo u toj eri ženski likovi se, poput Male sirene, prikazuju kao žene koje se bore protiv života koji im je nametnut i koje svojim akcijama pokušavaju postići ono što žele (Križetić, 2017). U ovom periodu ženski

likovi imaju jasno postavljene ciljeve i razumno razrađene planove kako ih postići. Dok su ciljeve u prošlosti ispunjavali uz pomoć muškaraca, ženski likovi u ovom periodu svoje ciljeve najčešće ispunjavaju teškim radom s mnogo volje i hrabrosti (Križetić, 2017).

Pepeljuga je jedna od najpoznatijih bajki. Pepeljugu karakteriziraju pozitivne osobine koje predstavljaju stereotipne osobine „dobre žene” pa je ona tako prikazana kao lijepa, stidljiva, empatična, naivna i osjećajna. Stereotipne osobine kojima je prikazana povezane su sa stereotipnim ciljevima koje je ova glavna junakinja postavila, a to je da pronađe pravu ljubav, odnosno da ona pronađe nju (Radović i Radulović, 2016).

3.3. Simboli u bajkama

Bajka govori jezikom simbola, ona je čitava simbol. Očigledno je da bajku ne treba shvaćati doslovno. Oko toga se složila većina književnih teoretičara, a to je posebno naglasio Bettelheim (2000, 60. str.) te dodao kako djetetu „stvarni događaji postaju važni preko simboličnog značenja koje im ono pridodaje ili ga u njima nalazi“. Bošković-Stulli (2012, 285. str.) napominje: „ u bajku ulaze elementi običnog života, motivi magijskoga i mitološkog podrijetla, relikti rituala i običaja, seksualni motivi i simboli, ali svi se oslobađaju prvobitnog konkretnog značenja. Nekoć realni sadržaji postali su elementima forme“. Bettelheim ističe kako događaji i likovi u bajkama simboliziraju unutarnje psihičke i duševne procese i sukobe, čije rješenje bajka izravno ne predlaže, već ga samo blago navodi, a na čitatelju, odnosno slušatelju je odluka hoće li je prihvatiti ili ne (Bettelheim, 2000). Crnković (1984) smatra da su dijete i bajka povezani na simbolički način, u smislu da su narodi stvorili bajku na dječjem stupnju razvoje kako dijete doživljavajući bajke prolazi sve ono što se tisućama godina u narodu mislilo o svijetu, kako su maštovito prikazivali sile koje vladaju svijetom, odnose u društvu te želje i težnje nekadašnjih naroda. Autor dalje ističe da se s bajkom djeca najranije upoznaju i susreću te ih ona prati dosta dugo ostavljajući na njih najjače tragove.

U Piagetovom predoperacijskom razdoblju kognitivnog razvoja ključna je pojava simboličke funkcije. Simbolička funkcija je „sposobnost upotrebe neke stvari (kao što je mentalna slika ili riječ) kao simbola za predodžbu o nečemu drugom.“ (Vasta i sur., 2005, 270.

str.), a predstavlja ključno obilježje koje razlikuje predoperacijsko razdoblje od prethodnog, senzomotoričkog. Uz simboličku funkciju vezuje se razvoj simboličke igre.

U bajci se susreću stvarni i nestvarni likovi, događaji i prizori u kojima se maštovito prikazuje svijet, a natprirodno i čudesno susreće se tijekom radnje koja se odvija ni u kojem vremenu i ni u čijoj zemlji (Crnković, 1984). Likovi se u bajkama ne opisuju detaljno niti se detaljno karakteriziraju, nemaju individualnih crta (Bošković-Stulli, 1963), a prikazuju se akcijom/postupcima tako da najčešće samo jedna oznaka određuje njihovu cjelokupnu karakterizaciju (Vodopija, 2001). Za negativne su likove kazne u bajkama okrutne te ih negativci često i sami izriču ne znajući da se one odnose upravo na njih (Crnković, 1984). Bajke se trebaju pričati u svom izvornom obliku (Bettelheim, 2000), ne mijenjajući njihov sadržaj „zbog dubljeg značenja simbola, kao i zbog cjelokupnoga tijeka radnje koji se povezuje sa životom pojedinca“ (Velički, 2013).

Istraživači bajke, kako teoretičari tako i psihoanalitičari, smatraju kako bismo mlađoj djeci trebali čitati bajke braće Grimm jer djetetu pružaju uzor temeljnih životnih vrijednosti, imaju sretan završetak te ublažavaju nasilje u Perraultovim bajkama (Crnković, 1987) ili tužan kraj u Andersenovim bajkama. Začetnica dječje razvojne psihologije, Charlotte Bühler, smatra da brunoformalni i simbolički aspekti bajke odgovaraju dječjem imaginativnom načinu opažanja. Bruno Jöckel tumači da su bajke simbolički opisi konflikata i seksualnog sazrijevanja u pubertetu. O dječjem razumijevanju bajki dragocjena su promišljanja B. Bettelheima: „Dijete dobro upoznato s bajkama shvaća da mu se one obraćaju jezikom simbola, a ne jezikom svagdanje stvarnosti. Bajka od početka, svojim zapletom i krajem, pripućuje kako ono o čemu nam priča nisu opipljive činjenice ili stvarne osobe i mjesta. Što se tiče samog djeteta, stvarni događaji postaju važni preko simboličnog značenja koje im ono pridaje ili ga u njima nalazi.“ (Bettelheim, 2000, 61. str). Djetetu zbog toga bajku nije potrebno tumačiti, već samo intenzivno pripovijedati i čitati. Odrasli ne mogu sa sigurnošću znati koja će bajka u određenoj dobi biti najvažnija svakome djetetu. Samo dijete to može odrediti i i pokazati i to „silinom osjećaja kojima odvrća na ono što bajka izaziva u njegovoj svijesti i podsvijesti.“ (Bettelheim 2000, 25. str).

Stil pričanja je jednostavan, ali se u izrazima kriju simbolička značenja. (Diklić i sur., 1996). Simbolički elementi u radnji i zbivanjima predstavljaju tipična psihološka proživljavanja

čovjeka. Neki zajednički simbolički elementi svih bajki su glavni likovi, šuma, sretan završetak...Kralj i kraljica u bajkama – simboliziraju autoritet, mudrost, skrb i sigurnost; Ljepotica i zvijer- ima mnogo značenja, ali uvijek smo to mi i naši nagoni, potrebe i očekivanja u svijetu realnosti. Zvijer može simbolizirati i stvarne osobe iz našeg života; zla maćeha - ljubomora; Pepeljuga - nagrada za strpljivo podnošenje aktualne sudbine, suparništvo između braće i sestara. Šuma je još jedan čest simbol u bajkama. Ona je u bajkama često mračna, neprohodna, puna skrivenih opasnosti. U njoj vrebaju vuk, opasne divlje životinje ili začarana bića. U šumi se susreću i patuljak, jednorog, lovac, labud i ptice koji pomažu glavnom junaku. U simboličnom značenju šuma predstavlja „labirint psihe, neprohodan i opasan kad se izgubimo u slabosti vlastitih osjećanja i misli, ali istovremeno i jedino mjesto gdje imamo priliku pronaći put za izlazak iz labirinta do jasnoće i istine - tvrdi Starčević Vukajlović (2018). Prema Jungu (1988), šuma je često simbol nesvjesnog, kao i voda. Neizostavno u svakoj bajci je sretan završetak. Junak se vraća kući, ženi se princezom, nalazi traženo, čarolija zle vještice nestaje, a princ i princeza žive još i danas u sreći i blagostanju. Zmaj simbolizira zlo, čuvar je skrivenog blaga i treba ga savladati kako bi se do blaga došlo. Blago je u bajkama najčešće izrečeno motivom lijepe djevojke. U savladavanju zla dobrim likovima često pomažu biljke i životinje. Zla kraljica umire, vještica je bačena u vatru... Nagrada pripada samo dobrim likovima, a zli su kažnjeni. Sve bajke završavaju sretno, rečenicom „Živjeli su sretno do kraja života“. Sretan završetak simbolizira integraciju osobnosti i uspostavljanje trajnoga zadovoljstva, često prikazanim brakom, kao i postankom kraljem/kraljicom, što je simbol stanja istinske nezavisnosti (Bettelheim, 2000). Sretan završetak posljedica je ispravnog postupanja junaka, a do tada i kada je griješio, posljedice grešaka vraćale su ga na pravi put. I zato je uspjeh osiguran. Bajka je najčišći i najjednostavniji izraz psihičkih procesa kolektivnog nesvjesnog (Von Franz, 2007). Dakle, prema Jungu to kolektivno nesvjesno komunicira sa svjesnom razinom pomoću simbola, kojih je bajka prepuna. Bajke predstavljaju model djelovanja u svim životnim situacijama. Ako rezultat i ne dolazi odmah i nije neposredno vidljiv, na kraju će se pokazati da samo vrlina donosi istinsko zadovoljstvo i trajnu sreću.

U bajkama i brojevi imaju svoju simboliku. Von Franz (2007) ističe da se u simbolici brojeva svi neparni brojevi, osim broja jedan koji se ne računa kao broj, smatraju muškim brojem. Tako je broj tri prvi muški neparan broj i predstavlja kretanje, odnosno jednosmjerno kretanje života (Von Franz, 2007). Bettelheim tvrdi da se „broj tri u psihoanalizi odnosi na trima

obličjima uma: id, ego i superego“, ali i simbolizira ljudsku potrebu za upoznavanjem podsvijesti (Bettelheim, 2000, 94. str.). Za bajku je broj četiri vrlo značajan broj jer je u bajkama „zaplet obično podijeljen u tri etape, nakon kojih slijedi završnica kao rasplet ili katastrofa koja vodi u novu dimenziju i ne može se uspoređivati s prethodne tri“ (Von Franz, 2007). Broj sedam nastao je spajanjem broja tri i broja četiri te „označava potpunu dovršenost i savršenstvo“ (Velički, 2013). Mišković (2012) je u svome istraživanju zaključio da je broj 3 najučestaliji broj u Grimmovim bajkama, a najrjeđi broj je broj 5. Broj tri, navodi Germ, simbol je života, plodnosti, rođenja novih stvari, predodžba cjelovitosti i potpunosti (Germ, 2004). Grimmovim bajkama, broju tri najviše odgovaraju sadržaji savršenosti, zaokruženosti te predodžbe cjelovitosti i potpunosti. Razna događanja i razni zahtjevi odvijaju se tri dana koje zaokružuje upravo treći danerm smatra da je broj tri jedan od najčešćih brojeva u bajkama i legendama (Germ, 2004). Uz broj pet mogla bi se povezati simbolika sreće i unutarnje snage. ”Simbolika broja pet nešto je manje bogata, iako su u većini kultura čvrsto ukorijenjena barem dva sadržajna sklopa: pet je androgini broj koji kao zbroj prvog parnog (dva) i prvog neparnog (tri) broja simbolizira spajanje ženskog i muškog principa, a ujedno je broj čovjeka jer on ima pet osjetila, pet načina spoznaje i pet prstiju na ruci (Germ, 2004, 40. str.). S peticom je povezan i pentagram ili peterokraka zvijezda koja je snažan zaštitnički simbol, simbol sreće, duhovne harmonije i unutarnje snage. U ”Rječniku simbola” stoji da je broj pet znak sjedinjenja, svadbeni broj, kako kažu pitagorejci; on je broj središta, sklada i ravnoteže. Simbol je čovjeka, simbol je i univerzuma, simbol reda i savršenstva, simbol božanske volje (Chevalier & Gheerbrant, 1983). Broj jedan označava početak brojeva. On prvi započinje krug i odvaja se od ništavila, odnosno nule (Germ, 2004).

Pepeljuga govori ocu da joj donese prvu grančicu koja mu zapne za šešir, a kasnije će ta grančica označiti početak bolje budućnosti za Pepeljugu. Kada joj je otac donio lijeskovu grančicu iz nje se počinje rađati stablo na majčinu grobu koje joj kasnije pomaže na putu do sretnije sudbine.

Postoje razna tumačenja bajki. Erich From u dobro poznatoj bajci ”Crvenkapica” otkriva da je crvena kapica simbol menstruacije dok je devojčica (Crvenkapica) na pragu puberteta i suočava se sa opasnošću i izazovima seksualnosti oličene u proždirućem vuku. Muškarci su predstavljeni kao lukavi i bezobzirni (poput životinja), a seksualni čin je opisan kao kanibalistički akt u kojem muško proždire žensko, čime se izražava duboko neprihvatanje muškaraca i

seksualnosti. Obzirom da je u bajci riječ o tri generacije žena, ona govori o muško-ženskom sukobu te predstavlja trijumf žena koje mrze muškarce (Fromm, 1951). Bajka "Crvenkapica" govori o historijskoj evoluciji svijesti pojedinca, ističući da crvena kapica koju je baka podarila djevojčici simbolizuje uvođenje u svijet ženskog i njegove mudrosti, lukavstva i vrline neophodne da bi se djevojčica u razvoju odbranila od opasnosti da se izgubi u lavirintu odrastanja koji simboliše vuk (Heuscher, 1974).

Pepeljuga je ime dobila po pepelu u kojemu je morala spavati. Život u pepelu simbolizira poniženost, nerijetko u odnosu na braću ili sestre. Pepeo nije samo simbol podređenosti u bratsko-sestrinskim vezama, već je simbol suparništva. Postoji nekoliko priča u kojima onaj iz pepela na kraju nadmašuje svoju braću i sestre (Bettelheim, 2000). Pepeo može imati i pozitivnu konotaciju. Naime pepeo se dovodi u vezu s ognjištem, koje je predstavljalo najtoplije mjesto u kući, mjesto na kojemu se okupljala obitelj. Osim toga, može aludirati i na čast koju su imale vestalke, rimske svećenice čuvarice ognjišta. Zanimljivo je da su se u vestalke primale djevojčice koje su starosnom dobi odgovarale Pepeljugi. Shodno tome Pepeljuga bi bila utjelovljenje topline i čistoće (Bettelheim, 2000). Golubinjak i stablo kruške predstavljaju magične predmete koji su do tada podržavali Pepeljugu. Golubinjak predstavlja boravište njezinih ptica – pomoćnica koje su pomogle Pepeljugi istrijebiti leću iz pepela prije nego odlazi na bal te bijela ptica koja joj sa stabla spušta haljinu i cipelice za bal. Stablo kruške, podsjeća na stablo s majčina groba, što također predstavlja Pepeljuginu utočište (Bettelheim, 2000). U bijeloj ptici lako se može prepoznati majčin duh koji brižno svom djetetu pomaže u nevolji. Neke od karakteristika bijele boje jesu čistoća, jednostavnost, efikasnost i blagost. Simbol ove ptičice postaje Pepeljuginim duhom koji joj pomaže nadići sve tegobe koje ju snalaze i daje joj nadu u budućnost, ali i snagu i poticaj da izgradi valjan život (Bettelheim, 2000).

Perraultova verzija bajke "Pepeljuga" počinje riječima: „Bio jednom jedan plemić...“, dok Grimmova verzija započinje sa: "Oboljela žena jednog bogatog čovjeka...". Disney je svoju verziju započeo pripovijedanjem: "Nekoć davno u dalekoj zemlji, postojalo je maleno kraljevstvo..." Ovo su primjeri početaka gdje se ne naznačuje ni vrijeme ni mjesto radnje, a simbolički naznačuju kako napuštamo svijet stvarnosti". Uskoro se zbivaju događaji što pokazuju kako normalna logika i kauzalnost više ne vrijede, a tako je i sa našim podsvjesnim procesima gdje se odvijaju najdavniji, najjedinstveniji i zapanjujući događaji. Sadržaj je podsvijesti i

najskriveniji i najpoznatiji, najmračniji i najizazovniji, te izaziva najžešću zebnju i najveću nadu. Nije vezan za određeno vrijeme, ili mjesto, ili logični slijed zbivanja kako ga definira naša racionalnost. Mimo naše svijesti, podsvijest nas vraća u najdavnija vremena našeg života. Čudna, najstarija, najudaljenija, a opet najprisnija mjesta o kojima govori bajka, nagovješćuju put u nutrinu našeg uma, u području ne-svijesti i podsvijesti“ (Bettelheim, 2000, str.61.). Dijete je bajkom uvedeno u čudesni svijet, a naposljetku ga sretnim krajem i na krajnje ohrabrujući način bajka vraća u realnost, sretnu, ali lišenu čarolije. Ovdje je dijete na svom stupnju razvoja podučeno kako nije štetno dopustiti mašti da nas na izvjesno vrijeme prisvoji, ali u njoj ne smijemo ostati trajno zatočeni (Bettelheim, 2000).

4. KORIŠTENJE BAJKI U TERAPIJSKE SVRHE (BIBLIOTERAPIJA)

Biblioterapija želi utjecati na čovjeka, ozdraviti ga, usmjeriti, obogatiti ili ohrabriti posredstvom pisane riječi (Škrbina, 2013). Također, pod pojmom biblioterapija podrazumijevamo planiranu i unaprijed pripremljenu upotrebu književnog djela koja je namijenjena određenoj grupi i tretmanu (Barath i sur., 1996). Biblioterapija omogućava čitatelju ili slušatelju da upozna sebe, druge te da se prilagodi životnim situacijama. Biblioterapija je korištenje knjiga i slikovnica za rješavanje određenih problemskih situacija (Prater i sur., 2006). Biblioterapija se shvaća kao institucionalna i društvena aktivnost gdje se pomoću jednog ili više profesionalaca (liječnika, terapeuta, učitelja, knjižničara, roditelja...) koristi didaktička literatura (Bašić, 2011). Biblioterapija se odnosi na plansku uporabu nekog književnog teksta kao što je proza, poezija, mitovi, legende, dječja književnost te različitih književnih sredstava kao što su metafora, usporedba, alegorija, rima i ritam kako bi se omogućilo olakšavanje i poticanje različitih načinanošenja s različitim emocijama te povezao odnos između književnosti i čitatelja ili slušatelja emocija (Ayalon, 1995). Biblioterapija nije psihoterapija. Psihoterapija je susret između pacijenta i terapeuta, a biblioterapija je susret slušatelja ili čitatelja s tekstom koji ima ulogu terapeuta. Osim čitanja, slušanja, komentiranja, pomažu i liječe susreti sudionika grupnog čitanja koji ukazuju na to da osobe nisu same te dokazuje da tekst ujedinjuje skupinu (Rudež,2004). U psihoterapiji, psihoterapeut dolazi do pacijentovog nesvjesnog tako da mu predlaže da razmišlja naglas i kaže sve što želi. U čitanju se događa sličan proces samo što

čitatelj ne mora govoriti naglas, nego se te asocijacije zadržavaju u čitateljevom umu. Ličnosti koje pacijent opisuje, pripadaju njemu, a slično se događa i u čitanju kada čitatelj likovima pripisuje određena svojstva i osjećaje koje čitatelj sam proživljava. Pripovijedanje ili čitanje najjednostavniji je i najučinkovitiji način kako naš svjesni, kritični i logični um može pristupiti izvorima nesvjesnih dijelova emocije. Tekstovi koji omogućavaju identifikaciju daju pozitivne ishode smanjenja osjećaja beznađa, a kod djece mogu razviti maštu i pozitivno mišljenje o budućnosti (Koić, 2008). Proces biblioterapije podrazumijeva aktivne načine čitanja koji se provode u grupi te obuhvaća prepričavanje događaja iz teksta, uočavanje tema u vlastitom životu, ispitivanje osjećaja likova, istraživanje ponašanja i osjećaja, stvaranje osnovnih zaključaka o posljedicama određenih ponašanja, osjećaja ili akcija (Ayalon, 1995).

Bajke su vijekovima bile sastavni dio narodne psihoterapije. Najstariji i najpoznatiji književni primjer psihoterapijske upotrebe bajki jeste zbirka "1001 noć", koju čine bajke sa prostora Persije i Indije sakupljane preko hiljadu godina, a u čijoj osnovi je prikaz liječenja jednog psihički oboljelog vladara uz pomoć pripovijedanja. Priča govori o sultanu Šahrijaru i kćeri velikog vezira Šeherezadi, koji se sreću u trenutku velikih kriza u svojim životima: car je "zgađen" životom i pun mržnje prema ženama, Šeherezada strepi za svoj život ali je riješila da postigne carevo i svoje izbavljenje. Ona svoj cilj ostvaruje pripovijedanjem mnogih bajki - nijedna priča to ne može postići sama, jer su naši psihološki problemi previše složeni, a njihovo rješavanje teško i dugotrajno te svaka ispričovijedana pripovijest opisuje najmanje jedan životni problem i moguća izbavljenja iz njega. Izlaženje iz životnih problema ili razrješenje problema u koje čovjek zapada, posredovano je Šeherezadinim narativnim diskursom koji izlaže jednu širu perspektivu o samom problemu – kako je nastajao, šta su njegove glavne karakteristike, čime se hrani, šta ga održava i slabi i koje su perspektive mogućeg prevazilaženja – pri čemu kraj pripovijesti čak i kada je pozitivan traži mukotržno angažovanje junaka bajke. Jedino velika raznolikost bajki može obezbijediti podstrek za takvo pročišćenje. Potrebna je "1001 noć" predanog pripovijedanja, a sultanu isto toliko noći pažljivog slušanja bajki da bi se oslobodio depresije i izliječio. Najčešće o nama govore mnoge teme bezbrojnih bajki, jer je gotovo nemoguće da se u jednoj bajci pronađe čitava mitološka matrica našeg pojedinačnog života (Dieckman, 1986).

Motivi koji se izdvajaju kao glavni u bajci "Pepeljuga" su patnja i nada. Dječji čitatelji vrlo lako se identificiraju s Pepeljugom. Nekoliko je razloga zašto je identifikacija tako lako ostvariva, a kao ključan razlog Bettelheim vidi narcisoidnu prirodu male djece. Dijete osjeća ljubomoru spram braće i sestara pa čak i dijete koje je jedinac se svejedno osjeća ugroženim, odnosno strahuje od mogućnosti dolaska nekoga tko bi ga mogao zamijeniti, nekoga koga će roditelji obasipati pažnjom. Takvo se dijete također može zamisliti u ulozi Pepeljuge, jer iako stvarna prijetnja ne postoji, u njegovoj mašti imaginarni budući neprijatelj nije nešto nemoguće (Bettelheim, 2000). Bettelheim ističe kako ne postoji niti jedna druga bajka koja može bolje dočarati unutarnje doživljaje djeteta kojeg mori suparništvo s braćom ili sestrama. U Pepeljugi odnos braće i sestara zamjenjuje odnos polusestara i Pepeljuge. Na taj se način pokušava objasniti prihvatljivim neprijateljstvo među stvarnim sestrama i braćom. Priča bi trebala ublažiti osjećaj krivnje koje dijete potencijalno osjeća zbog ljubomore i suparništva. Tijekom čitanja dijete često prosuđuje svoj vlastiti odnos s obitelji i nerijetko može pomisliti kako je tako i njemu, kako se i prema njemu ponašaju slično kao prema Pepeljugi, na taj način olakšava proces rivaliteta kroz koji prolazi. Dijete osjeća suparništvo s bratom ili sestrom iz emocije straha, uspoređuje se s bratom i boji se kako nije vrijedno roditeljske ljubavi i poštovanja, što može razbuknati suparništvo. Dijete tada ne misli razborito, iako je svjesno da nije zlostavljano kao Pepeljuga i da nije žrtva svojih roditelja, ono ipak vjeruje u istinitost Pepeljuge i identificira se s njom (Bettelheim, 2000). Nadalje, za dijete je privlačna i karakterizacija maćehe i polusestara kao izrazito zločestih. Sve pakosti koje polusestre priređuju Pepeljugi, u djetetovoj podsvijesti, opravdavaju negativne emocije koje gaje prema braći. Uzrok konflikata unutar djeteta koje dovode do suparništva s braćom, Bettelheim ponovno vidi u nerazriješenom edipovskom razdoblju. Naime, dijete pri kraju edipovskog razdoblja osjeća potpuno zadovoljstvo sobom, osjeća da je voljeno, da je središte svemira, naravno ukoliko je sve u redu s odnosima u obitelji. Takvo ponašanje naziva se primarni narcizam. Kako dijete odrasta i završava edipovsko razdoblje, u njemu se počinju javljati sumnje u vlastite vrijednosti. Svaku kritiku roditelja burno proživljava i postaje sve nesigurnije. U njemu se budi želja da se riješi jednog roditelja ili braće i sestara jer njih vidi kao uzročnike svojih patnji. U nekim verzijama Pepeljuge, ona želi ubiti maćehu, u nekima je čak i ubija. Primjerice čini to u verziji "Mačka Pepeljuga". Iz tih verzija Bettelheim crpi dokaze za potvrđivanje prisutnosti edipovskog konflikta kao okvira i za ovu bajku, s obzirom da u verziji braće Grimm Pepeljuga nema afinitete prema nasilju ili želji za

ubojstvom. Svrhu o edipovskoj pozadini bajke Bettelheim vidi u pružanju boljih uvida u podsvjesno, odnosno ukoliko nam je omogućeno dublje razumijevanje, već smo na putu rješavanja problema (Bettelheim, 2000, 208.-215. str.).

Kao što je cilj i svake druge terapije isto tako cilj biblioterapije je prepoznati problem, pronaći rješenje te izazvati promjene u životu pojedinaca na bolje. Izazivanje promjena jest glavni cilj. Slušanjem i čitanjem knjiženog djela pojedinac prepoznaje svoje probleme, poistovjećuje se, doživljava pročitano, prihvaća situacije te pokušava razumno naći rješenje (Bašić, 2011). Važno je dobiti uvid i mogućnosti razlučivanja problema kako bi se doprinijelo promjeni stava i ponašanja. Ciljevi biblioterapije su „promjena ponašanja, samokontrola vlastitih emocija, osvješćivanje o pozitivnom gledanju na vlastiti problem, poboljšanje komunikacijskih i socio-emocionalnih vještina, razvoj divergentnog mišljenja i kreativnosti“ (Bašić, 2011). Krajnji cilj biblioterapije je mijenjanje mišljenja ili ponašanja pojedinca (Cilliers, 1980). Isti autor navodi tri cilja biblioterapije, a to su terapijski, obrazovni i relaksacijski. Terapijski se odnosi na socio-emocionalno područje, tj. na bolje razumijevanje svojih osobnih potreba, motiva i osjećaja i na razvoj socijalne osjetljivosti prema drugima. Obrazovni aspekt se odnosi na kognitivno područje razvoja, tj. na razvoj stvaralačkoga mišljenja, novih konstruktivnih ideja i mogućih rješenja određenog problema. Relaksacijski obuhvaća korištenje knjige kao sredstva za opuštanje u slobodno vrijeme (Cilliers, 1980).

Postoje 3 tipa biblioterapije o kojima se najčešće govori, a to su: klinička (terapijska), razvojna (edukacijska) i institucionalna biblioterapija (Bašić, 2011). Prvi tip podrazumijevaju rad u grupi vođen stručnim timom unutar određene institucije, kao što su psihijatri, psiholozi, terapeuti i sl. Može biti dobrovoljna ili prisilna, a koristi se kod svih uzrasta za liječenje različitih trauma i stanja. Također može uključivati i knjižničare u vidu savjetnika za izbor literature, a knjižničari bi pritom trebali biti osposobljeni za takav rad, te trebaju uzeti u obzir stanje osobe s kojom se radi, imati mogućnost poistovjećivanja sa situacijom te pomno razmisliti o preporukama, jer krivo odabrana i preporučena literatura može imati i negativan utjecaj (Bašić, 2011). Razvojna biblioterapija namijenjena je zdravim osobama tijekom tjelesnog i duševnog razvoja ili u kriznim situacijama. Pomaže u kriznim situacijama, svladavanju osobnih problema, prilagođavanju itd. Provodi ju učitelj, knjižničar, pedagog, profesor ili socijalni radnik. Koriste se tehnike poput diskusije o materijalu, s naglaskom na reakcije osoba. Razvojna biblioterapija

odvija se u društvenim prostorima. Cilj razvojne biblioterapije jest normalni razvoj i samoaktualizacija (Bašić, 2011). Institucionalna biblioterapija izvodi se u institucijama (bolnicama) ili privatno u obliku grupe ili pojedinca koji su obično pasivni. Ova vrsta biblioterapije odvija se na medicinskim ili psihičkim pacijentima ili zatvorenicima. Vodi ju tim psihijatarata ili knjižničara. Koriste se tehnike diskusije o materijalima. Cilj institucionalne biblioterapije jest informativan, s uvidom u stanje pojedinca (Bašić, 2011).

4.1. Pregled istraživanja biblioterapije u radu sa djecom

Đorđević (2018) u svom istraživanju navodi kako se roditelji u većoj mjeri slažu kako im je priča pomogla u odgoju djeteta, kod nošenja s određenim problemima u roditeljstvu te kako je priča pozitivno utjecala na ponašanje djeteta te da je utjecala i na promjenu zahtjevnog ponašanja djeteta, kako je dijete mirnije i zadovoljnije te kako su priče i slikovnice pomogle djetetu da se nosi s određenom problemskom situacijom. Također, Đorđević (2018) je dobila kako roditelji izvještavaju o pozitivnim učincima priča i slikovnica i kako smatraju da se pomno odabranom slikovnicom i pričom može utjecati na djetetovo ponašanje.

Skočić Mihić i Klarić (2014) provele su istraživanje na uzorku od 141 odgajatelja. Cilj istraživanja bio je ispitati da li odgajatelji poznaju i koriste terapeutske priče u svojem radu. Rezultati su pokazali kako je 73% odgajatelja upoznato s terapeutskim pričama, a njih 61% ih svakodnevno koriste u svojem radu, 50% odgajatelja reklo je kako poznaje pojam biblioterapije, dok je samo 15% odgajatelja navelo terapeutske priče s kojima imaju iskustva u radu s djecom u vrtiću (npr. Bajke koje pomažu ili Škrinjica s blagom za dječju dušu). Odgajatelji su nedovoljno upoznati s dobrobitima terapeutskih priča i problemskih slikovnica. Potrebno je razvijati kompetencije odgajatelja za primjenu razvojne biblioterapije koje će oni prenositi roditeljima i na taj način širiti svoju profesionalnu ulogu.

Josipović Nemeć (2018) je u sklopu svojega diplomskoga rada provela istraživanje na uzorku od 259 odgajatelja o njihovoj percepciji primjene problemskih slikovnica u odgojno-obrazovnom radu. Rezultati pokazuju kako se odgajatelji u većoj mjeri procjenjuju motiviranima primjenjivati razvojnu biblioterapiju u svojem radu, dok u isto vrijeme govore kako su osrednje educirani za isto te kao su im problemske slikovnice osrednje dostupne. Odgajatelji su rekli kako

u svojem radu često koriste problemske slikovnice za regulaciju emocija, za poboljšanje socijalnih interakcija između djece i za poticanje pozitivnog ponašanja u skupini. Zaključno, navodi se kako je potrebno uvesti više sadržaja vezanog za razvojnu biblioterapiju u formalno i neformalno obrazovanje odgajatelja.

Skočić Mihić, Opašić i Japundžić (2019) provele su istraživanje na uzorku učitelja razredne nastave o primjeni priča u promicanju inkluzivnih vrijednosti. Rezultati istraživanja su pokazali kako učitelji imaju pozitivan stav u primjeni priča u nastavi. Procijenili su kako su imali iskustva da je priča pozitivno utjecala na ponašanje djeteta. Oni učitelji koji imaju više pozitivnog iskustva o utjecaju priče na ponašanje djeteta, češće primjenjuju razvojnu biblioterapiju. Zaključak istraživanja je da učitelji prepoznaju važnost razvojne biblioterapije u odrastanju djeteta, no još uvijek potrebno je jačati kompetencije učitelja o primjeni priča i slikovnica u inkluzivnim razredima putem formalnog i cjeloživotnog obrazovanja.

Pregledni rad Skočić Mihić i sur. (2017) govori o važnoj ulozi terapijskoga pripovijedanja u stvaranju pozitivne klime u inkluzivnom okruženju. Naglasak se stavlja na komunikacijski aspekt i na korištenje potencijala vlastitoga glasa prilikom pripovijedanja. U zaključku rada se ističe potreba za kontinuiranim stručnim usavršavanjima kako bi se kompetencije odgojno-obrazovnih stručnjaka, a vezane za razvojnu biblioterapiju, podigle na višu razinu.

Skočić Mihić i Srića (2016) su utvrdile kako su roditelji zainteresirani za aktivnu suradnju s odgajateljima stoga i ne čudi rezultat da imaju potrebu surađivati s odgajateljima u vezi primjene razvojne biblioterapije u odgoju djeteta.

I u hinduističkoj medicini bajke igraju veoma važnu ulogu u liječenju pacijenata. Praksa je da se osobama sa emocionalnim poremećajima pročita bajka za koju se smatra da na najbolji način izražava problem od kojeg osoba pati, potom se zahtjeva da nad pročitanim osoba na tretmanu meditira dovoljno dugo (Dieckman, 1986).

Dječja biblioterapija može se definirati na sljedeće načine: „čitanje knjiga koje pomažu djeci da se nose s problemima i shvate da nisu sama te da je njihova emocionalna reakcija normalna (Škrbina, 2013); „neizravna intervencija koja korištenjem pažljivo odabranih tematskih knjiga ili tekstova pomaže djeci u nošenju s promjenama, emocionalnim ili mentalnim problemima“ (Vale-Lucas i Soares, 2013). Razni biblioterapijski pristupi mogu kod djece koristiti

u rješavanju problema poremećaja prehrane, teškoća u emocionalnom izražavanju, psihičkih teškoća, problema rizičnog ponašanja, opsesivno-kompulzivnog ponašanja te u tretmanima agresije. Također, dobro odabrana dječja literatura može se koristiti za edukaciju djeteta o bolesti, operacijskim zahvatima i liječenju kroz koje mora proći. Time se pomaže djetetu da umanjí strah koji osjeća pred nepoznatim bolničkim okruženjem i tretmanima, da uspostavi povjerljive odnose s liječnicima i nauči strategije suočavanja s bolešću. U visoko stresnim ili traumatskim iskustvima, kao što su razvod roditelja, maltretiranje i zadirivanje vršnjaka, fizičko ili psihičko zlostavljanje, suočavanje sa smrću isl., biblioterapijskim postupkom najčešće nije moguće u potpunosti ukloniti stres, no moguće je osnažiti dijete za lakše suočavanje s problemima, kao i pokazati mu da za problem postoji rješenje, ponekad i više mogućih rješenja. Kako smatraju Vale-Lucas i Soares (2013) od biblioterapije ne trebamo očekivati izlječenje, već radije prosvjetljenje, unutarjni uvid, koji pomaže oslobađanju emocija, promjeni ponašanja, boljem nošenju s problemima te uviđanju mogućih rješenja problema.

4.2. Biblioterapija u razredu

Biblioterapija može potaknuti komunikaciju između nastavnika i učenika o učenikovim problemima i osjećajima. Mnogi nastavnici koriste biblioterapiju kao sredstvo rješavanja problema u razredu (Škrbina, 2013). Primjer nam daju Vale-Lucas i Soares (2013), o primjeni biblioterapije u razredu kao pomoć učenicima s emocionalnim teškoćama ili problemima učenja. Učitelji koji su primijetili učenika slabije sposobnosti učenja koji je zbog toga bio izložen razrednom zadirivanju, te učenika koji popušta u učenju zbog obiteljske traume, izradili su uz pomoć školskog psihologa biblioterapijski plan koji se provodio u cijelom razredu i uskoro primijetili napredak, kako u ponašanju „problematičnog“ učenika, tako i u odnosu razrednih kolega prema njemu. Stoga od biblioterapije primijenjene u razredu koristi može imati ne samo pojedinac kojem je biblioterapija direktno namijenjena, već čitav razred, jer se tako stvaraju i učvršćuju veze među učenicima, oni se bolje upoznaju i uče međusobno komunicirati, a također raste i njihova razina prihvaćanja i tolerancije. Korist pritom osjećaju i nastavnici, koji se uz biblioterapiju lakše suočavaju s problemima neprilagođenih učenika, smanjuju razinu sukoba u razredu, lakše postižu timski rad među učenicima i samim time rade u produktivnijem i ugodnijem okružju. Prema Forganu (2002), dobro postavljena biblioterapija u području

obrazovanja uključuje četiri elementa: predčitanje, vođeno čitanje, diskusiju nakon čitanja te rješavanje problema. Predčitanje se odnosi na odabir adekvatne literature od strane nastavnika, pri čemu se u obzir uzimaju kronološka dob, razina čitanja, spol i interesi djece. Potom slijedi glasno i razgovijetno („vođeno“) čitanje odabrane priče. U diskusiji se priča nanovo pripovijeda, iznose se dojmovi, slična osobna iskustva. Zadnji i glavni stupanj je rješavanje problema, koje bi trebalo uslijediti kroz razumijevanje teksta i postavljanje pitanja o njemu, tj. kroz uvid u problem i moguća rješenja. Koristeći ovaj obrazac, nastavnik može na djeci zanimljiv i ugodan način približiti mnoštvo situacija i tema koje ih zanimaju ili muče. Zbog ovih razloga, Vale-Lucas i Loares smatraju da bi biblioterapija trebala postati dio školskog programa, te da bi je prvenstveno trebali provoditi učitelji, jer oni najbolje poznaju svoje učenike te mogu u razrednoj okolini lako uočiti postojeće probleme. Ukoliko je uključivanje biblioterapije u obavezan nastavni program nemoguće, ove bi aktivnosti trebale biti ponuđene kao izborne i tada je najbolje smjestiti ih unutar školske knjižnice. U provođenju biblioterapije tada ključnu ulogu ima školski knjižničar, no potrebna je i suradnja sa školskim psihologom i učiteljem.

Bruno Bettelheim bio je američki psiholog poznat po svom radu u odgoju i obrazovanju djece sa emocionalnim poteškoćama. Kod pacijenata je uočavao nespremnost nošenja s problemima koje im odrastanje donosi i nedostatak motivacije za rješavanje tih problema. Rješenje problema Bettelheim je vidio u pričanju bajki. Smatrao je kako se bajke obraćaju djetetu i potiču njegov razvoj, istodobno štiteći dijete od pritiska nesvjesnih nagona (Biti, 1981). Dijete se odnosi prema neživom svijetu kao prema živom ljudskom svijetu. Ono miluje stvari koje mu donose ugodu kao što miluje majku koju voli. Upravo zbog takvog načina razmišljanja dijete vjeruje u bajke i ono što mu onekazuju. Za njega ne postoji granica između živog i neživog, pošto za dijete je i kamenživ u istoj mjeri u kojoj je za njega i čovjek (Bettelheim, 2000). Ovo je karakteristično i za Piagetov predoperacijski stadij razvoja, odnosno, predškolski uzrast. Predoperacijski stadij razvoja je karakterističan po djetetovom sve složenijem korištenju simbola kako bi kognitivno reprezentiralo svijet oko sebe (Starc, 2004). Dijete još uvijek ima neka ograničenja prilikom simboličkog rješavanja problema zbog nerazvijenosti operacija mišljenja, što je bitna karakteristika ovog razdoblja. Tri bitne karakteristike ovog razdoblja su egocentrizam, centracija i nemogućnost očuvanja količine. Ova navedena ograničenja mišljenja onemogućuju djetetu logično i zrelo zaključivanje. Prema Starcu (2004), egocentrizam se u mišljenju očituje kao rani i kasni oblik. U ranom egocentrizmu dijete nema jasan osjećaj

odvojenosti od okoline, nego se ono s njom poistovjećuje i okolina postaje dio njega. U kasnom egocentrizmu dijete sebe počinje razlikovati od okoline, ali ne može razumjeti da su iz tuđeg položaja slike stvarnosti drugačije, te da postoje stanja svijesti koja su drugačija od njegovih, ne može shvatiti zajednička pravila, sebe stavlja u središte zbivanja, te zbog toga ima poteškoća u igrama s pravilima i teško gubi. Egocentrizam se gubi između 6. i 7. godine života, samo ako se dijete počinje što prije navikavati na život u grupi i na to da postoje pravila kojih se treba držati u skupini kako bi i samo bilo prihvaćeno od strane vršnjaka. Djeca u dobi od 3-4 godine imaju ograničenu sposobnost predočavanja psihičkog iskustva drugih i teško prihvaćaju tuđa stajališta - egocentrizam na predodžbenoj razini. Usmjereni su samo na jedan aspekt problema u određenoj situaciji - centracija. Stvarima i pojavama počinju davati ljudske osobine – animizam (Starc, 2004). Predoperacijsko dijete započinje postepeno razvijati spoznaju da kvalitativna priroda, odnosno bit predmeta, ostaje ista bez obzira na promjene u njezinoj pojavnosti (Elkind, 1967). Ipak, prema Piagetu dijete još nije sposobno shvatiti pojam konzervacije tj. da se kvantitativna forma predmeta ne mijenja promjenom u površnoj formi tog objekta (Bjorklund, 2012).

Bettelheim tvrdi da se potiskivanjem podsvijesti onemogućuje djetetu savladavanje nekih psiholoških problema koji se javljaju prilikom odrastanja, kao neke od problema navodi razočarenja, edipovske dvojbe, suparništvo s braćom i sestrama...No, da bi dijete razumjelo podsvjesno, mora prvo steći osjećaj samosvijesti tj. onoga što se zbiva u njegovom svjesnom ja. Kao jednu od metoda za pravilnu sintezu svjesnoga i nesvjesnoga, Bettelheim predlaže maštanje. Bajke su kao što je ranije spomenuto veoma važne u razvijanju mašte. Čitajući ili slušajući bajke dijete kreira slike s kojima može izgrađivati svoje sanjarije i pomoću njih dati bolji smjer svom životu (Bettelheim, 2000). Kada se djetetu pripovijeda bajka, često se ne razmišlja o njenom simboličnom značenju i porukama koje ona nosi. Iako se smatra da su njihovi maštoviti sadržaji prikladni dječjem umu, bajke, likovi i događaji koji su dio njihovaog sadržaja obiluju simbolima čija značenja uveliko utječu na nesvjesnu recepciju i dojam o bajci (Didier, 2004). Bettelheim (2000) ističe da se djetetu bajka treba obraćati na nesvjesnoj i predsvjesnoj razini simbolima i arhetipovima kako bi dijete vodila zamršenim putem odrastanja. Dijete ne razumije riječnik odraslih osoba, tj. ne može mu se objasniti odraslim i zrelim rječnikom postojanje unutarnjeg života, smisao konflikata i prekretnica s kojima će se tijekom života susretati. Zato postoji bajka. Ona upućuje dijete na borbu protiv zla i izvršavanje teških zadataka, upućuje dijete na niz pozitivnih koraka, a pritom se nijednom ne služi riječju– „ moraš “. Mnogim je psihijatrima bajka

osnovno terapeutsko sredstvo. „Bajka je i puno prije otkrića i spoznaja psihoanalize, uspješno „rješavala“ probleme oko suparništva i posesivnosti u odnosu djece i roditelja, zle maćehe, Edipova kompleksa, fiksacije na oralnu fazu, incestnih pomisli, suparništva među braćom i sestrama. Kako se nositi s prvim provalama bijesa, ljutnje ili tuge, kako preživjeti nesreću i „zlu sudbinu“, kako izdržati nepodnošljivo ugnjetavanje od strane starijeg brata ili sestre – kako se uopće uhvatiti u koštac s „divovima“ (odraslima) i kako se spasiti u „dubokoj i mračnoj šumi“ (svijetu)“ (Bettelheim, 2000, 9. str.).

Ukoliko dijete insistira da stalno sluša jednu te istu bajku, roditelji bi trebali obratiti pažnju jer im to može ukazati na teškoće s kojima se njihovo dijete možda susreće. S obzirom da se ne zna kada će koja bajka pojedinom djetetu biti najvažnija, djetetu se mogu ponuditi različite bajke, a ono će samo pokazati pojačan interes prema nekoj od njih. Ako roditelj shvati zašto se djetetu dogodila fiksacija za određenom bajkom, on to mora zadržati za sebe. Najvažniji doživljaji i reakcije djeteta većinom su podsvjesni, a takvi trebaju ostati sve dok ono ne dođe u zreliju dob. Da bi dijete osjećalo ugodu, ne smije mu se nametljivo pokušavati osvijestiti ono što se nalazi u predsvijesnom aspektu njegove ličnosti. Važan mu je osjećaj da njegove skrivene misli nisu poznate roditelju, dok mu ih on sam ne odluči otkriti. Ako roditelj napravi grešku i pokaže djetetu da njegove misli već zna, oduzima mu najdragocjenije, ono što je do tada bilo samo njegovo. Dijete i tako doživljava roditelje kao svemoćne, a u slučaju da ono pomisli kako mu roditelj može čitati tajne misli, njegova se nadmoć može činiti neograničenom i stoga opasno premoćnom (Bettelheim, 2000).

5. ZAKLJUČCI

U ovom se radu nastojalo ukazati na važnost čitanja bajki djeci. Uopšte gledano, psiholozi bajke shvataju vrijednim i značajnim činiteljem djetetovog razvoja, a za neke od njih one su nezaobilazni medijum posredstvom kojeg se odvija dječiji razvoj. Bajke podstiču dječiju maštu i na taj im način pomažu da prevaziđu konflikte, da se psihološki osamostale od roditelja i da se integrišu u društvo. U radu smo vidjeli da bajke imaju važnu ulogu u različitim aspektima djetetovog razvoja. Dakle, pričanje priča doprinosi cjelokupnom razvoju osobnosti djeteta, te tako potiče kognitivni, emocionalni, socijalni, moralni i govorni razvoj. Znanstvenici su nam to dokazali kroz svoja brojna istraživanja. Priče su sastavni dio djetetovog odrastanja kojim dijete upoznaje svijet koji ga okružuje, te tako usvaja društvene vrijednosti. Bajke daju ideju za kreativno izražavanje pa djeca na svoj način preoblikuju pojedine uloge, izmisle nove zaplete, dakle potiče se mašta u području moralnog razvoja, djeca uče pozitivne ljudske vrijednosti bajke, uče se ljubavi, poštovanju, važnosti cijenjenja istine, pravde, poštenja. Bajka ne odvaja realnost od čudesnoga, fantastično od mogućeg, ali strogo odvaja dobro od zla. Junaci i junakinje bajke, bez obzira percipira li ih dijete iz usmene bajke, stripa ili filma snažno utječe na odgoj predškolskoga djeteta. Opredjeljujući se za dobre junake i junakinje dijete uči kako steći pozitivne osobine (požrtvovnost, strpljenje, hrabrost,...), ali i kako se nositi i potisnuti negativne (laž, zavist, pohlepa, škrtost, ljubomora). Od otprilike treće pa do sedme godine dijete vjeruje u priču, a bajka je vjerojatno prvi dom emocionalne inteligencije. Njeni likovi omogućit će prve dječje spoznaje straha, ljubavi, ljubomore, osjećaja pobjede i sreće.

Čarolija bajki već stoljećima zaokupljaju dječje umove. Mjesto gdje je sve moguće, najmlađim čitateljima omogućuje putovanje u najdublje dijelove kolektivnog, ali i pojedinačnog nesvjesnog. Bajke sadrže jake životne pouke koje nisu korisne isključivo dječjem uzrastu, već u pravom trenutku mogu snažno djelovati i na odraslog čovjeka. Veliku ulogu imaju simbolička značenja koja se pojavljuju u bajkama. Nisu bitni samo predmeti, događaji ili ponavljanja, bitan dio razumijevanja dijela zauzimaju i brojevi. Oni puno mogu reći o dubljem značenju pojava u bajkama, a autori ih najčešće biraju s predumišljajem, svjesni njihove simbolike. Stereotipi se, kao i predrasude, danas javljaju u mnogočemu pa tako i u bajkama, što je ujedno i zamjerka bajkama. Mnoge bajke potvrđuju da su ženski likovi puno manje zastupljeni i prikazani su kao pasivni, podređeni i brižni unutar kuće, dok su muškarcima dodijeljene herojske uloge. U

kasnijim razdobljima žene su postale nešto vidljivije („Mala sirena“), ali i dalje u sjeni muškaraca, unatoč sve prisutnijoj zastupljenosti žena u društvu. Ne samo da se radi o položaju žena i muškaraca, radi se i o nametanju pojma ljepote. San svake djevojčice je da bude princeza (prelijepa, pristojna, dobra, da je svi vole...) ali sve se te poželjne osobine upakiraju u određen fizički izgled. Djeca ne razumiju da one djevojčice koje nemaju dugu kosu, krupne oči, vitko tijelo... isto mogu biti princeze. I malo punije djevojčice isto mogu biti dobre i lijepe i ne moraju biti zle i loše koje najčešće krase te osobine. Bez obzira na sve, puno je faktora koji utječu na djecu i oblikuju njihova razmišljanja i ponašanja bez da odrasli to znaju. Odgajatelji trebaju objasniti djeci da djevojčice mogu biti princeze bez obzira na to kako izgledaju, treba učiti djecu da žene isto tako mogu biti te koje će spašavati muškarce i nemoraju biti neuke domaćice, učiti ih da ne postoje više strogo određene rodne uloge i da i žene imaju mogućnost biranja.

Psihologima je bajka važan faktor djetetovog razvoja. Klinička psihologija koristi bajku kao oruđe u psihoterapijskom radu s djecom, psihodijagnostici, tumačenju nesvjesnog ili kao polazišnu psihologijsku građu na kojoj primjenjuje ostale tehnike i metode. Razvojni psiholozi smatraju da su bajke nezaobilazno dječje štivo jer pripovijedaju čak i o najtanjem aspektu dječjeg rasta i sazrijevanja. Razvojna biblioterapija je relativno novo i neistraženo područje u odgoju i obrazovanju. Terapeutske priče će djetetu pomoći u razumijevanju svog unutarnjeg svijeta, otvoriti mu nove poglede na svijet i potaknuti ga na drugačije doživljavanje svakodnevnih situacija. Dakle, razvojna biblioterapija djeluje pozitivno na cjelokupni djetetov razvoj i njezina je primjena neminovno najbolji način ostvarivanja odgojno-obrazovnih ciljeva. Potrebno je napomenuti kako terapeutske priče nisu samo za regulaciju ponašanja djece, već i za poticanje prosocijalnih vještina (suradnja, pomaganje, dogovaranje) i emocionalnog razvoja djeteta (samopouzdanje, sigurnost u sebe). Također, one poboljšavaju dječju koncentraciju i potiču maštu i kreativnost. Primjena priča i slikovnica u odgojno-obrazovnom procesu pomaže stvaranju pozitivnog ozračja u skupini. Važne su i za poticanje socijalnih interakcija među djecom i kao sredstvo za regulaciju poželjnih ponašanja djeteta (Skočić Mihić i Klarić, 2014).

6. LITERATURA

- Ayalon, O. (1995). *Spasimo djecu: priručnik grupnih aktivnosti za pomoć djeci u stresu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ashmore, R. D. (1991). Sex, gender and the individual. In Pervin, L. (Ed.), *Handbook of personality*. New York: Guilford Press.
- Barath, A., Matul, D., & Sabljak, L. (1996). *Korak po korak do oporavka: priručnik za kreativne susrete s djecom u ratnim i poslijeratnim vremenima*. Zagreb: Tipex.
- Bašić, I. (2011). *Biblioterapija i poetska terapija: priručnik za početnike*. Zagreb: Balans centar.
- Bašić, M. (2018). Rodni stereotipi i tradicionalne rodne uloge u bajkama. *Znanje*, 1(1), 446-452.
- Bettelheim, B. (2000). *Smisao i značenje bajki*. Cres: Poduzetništvo Jakić.
- Biti, V. (1981). *Bajka i predaja, povijest i pripovijedanje*. Zagreb: Liber.
- Bjorklund, D. F. (2012). *Children's thinking: Cognitive development and individual differences*. Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Blythe, G. (2018). What we can all learn from fairy tales. *Telegraph*. Preuzeto 20.04.2021. sa <https://translate.google.com/translate?hl=hr&sl=en&tl=hr&u=https%3A%2F%2Fwww.telegraph.co.uk%2Flifestyle%2Ffamily-time%2Fbenefits-of-reading-fairy-tales%2F&anno=2&prev=search>
- Bošković-Stulli, M. (1963). *Narodne pripovijetke. U Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Matica Hrvatska, Zagreb.
- Bošković-Stulli, M. (2006). *Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze*. Matica Hrvatska, Zagreb.
- Bošković-Stulli, M. (2012). Bajka. *Libri et liberi: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture*, 1(2.), 279-292.
- Botica, S. (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga
- Brozović, D. (1999). *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža".
- Centner, S. (2007). *Kako zavoljeti knjigu i čitanje*. Đakovo: Tempo.
- Chevalier, J., & Gheerbrant A., (1983). *Rječnik simbola – mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- Cilliers, J. (1980). *Bibliotherapy for alcoholics and drug addicts* (Doctoral dissertation). Stellenbosch: University of Stellenbosch.

- Crnković, M. (1984). *Dječja književnost. Priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, M. (1987). *Sto lica priče*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dieckman, H. (1986). *Twice-Told Tales: The Psychological Use of Fairy Tales*. Illinois: Chiron
- Didier, C. (2004). *Rječnik simbola, mitova i legendi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Diklić, Z., Težak, D. & Zalar, I. (1996). *Primjeri iz dječje književnosti*. Zagreb: DiVič
- Đorđević, T. (2018). *Mišljenja roditelja o primjeni terapijske priče u odgoju djeteta* (Doktorska disertacija). Rijeka: Učiteljski fakultet u Rijeci
- Elkind, D. (1967). Piaget's conservation problem. *Child Development*, 38(1), 15-27.
- Forgan, J. W. (2002). Using bibliotherapy to teach problem solving. *Intervention in School and Clinic*, 38(2), 75-82.
- Fromm, E. (1951). *The Forgotten Language: An Introduction to the Understanding of Dreams, Fairy Tales and Myths*. New York: Rinehart.
- Germ, T. (2004). *Simbolika brojeva*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Glavina, E., Bacinger Klobučarić, B. (2017). *Mental Health of Preschool Age Children: Storytelling and Does it Help? Early Childhood Relationships: The Foundation for a Sustainable Future*. Opatija: International scientific and professional conference OMEP 2017.
- Goleman, D. (1997). *Emocionalna inteligencija: zašto može biti važnija od kvocijenta inteligencije*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Gregurević, I., & Fabris, K. (2012). Bajka i dijete s aspekta junaka usmenoknjiževne i filmske bajke. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, 7(14), 155-166.
- Heuscher Julius, E. (1974). *A Psychiatric Study of Myths and Fairy Tales. Their Origin, Meaning and Usefulness*. Springfield: Ill.
- Hoffman, M. L. (2003). *Empatija i moralni razvoj*. Beograd: Dereta.
- Hohr, H. (2000). Dynamic aspects of fairy tales: Social and emotional competence through fairy tales. *Scandinavian journal of educational research*, 44(1), 89-103.
- Jerotić, V. (2013). *Čovjek i njegov identitet*. Beograd: Ars Libri.

- Johnson, R. M. (2015). The evolution of Disney princesses and their effect on body image, gender roles, and the portrayal of love. *Educational Specialist*. Preuzeto 10. 06. 2021. sa <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.933.5026&rep=rep1&type=pdf>
- Jugović, I. (2004). *Zadovoljstvo rodnim ulogama* (Diplomski rad). Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska.
- Jung, Carl Gustav (1988). *Duh bajke*. Beograd: Panpublik.
- Katz, L. G., McClellan, D. E. (2005). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.
- Kessler, S. J. & McKenna, W. (1978). *Gender : An ethnomethodological approach*. New York: Wiley
- Kohlberg, L. (1966). Moral education in the schools: A developmental view. *The School Review*, 74(1), 1-30.
- Koić, E. (2008). *Bajkama i pričama do stvarnosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Križetić, M. (2017). *Prikaz ženskog lika u Disneyevoj animaciji* (Doctoral dissertation), University North. University centre Koprivnica).
- Krznarić, R. (2014). *Empatija*. Zagreb: Planetopija.
- Kujundžić, N. (2014). Moving (Up) in the World: Displacement, Transformation and Identity in the Grimms' Fairy Tales. *Libri & Liberi: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture*, 3(02), 221-238.
- Ljubetić, M. (2012). *Nosi li dobre roditelje rođa?!: odgovorno roditeljstvo za kompetentno dijete*. Zagreb: Profil International.
- Mišković, M. (2012). *Simbolika brojeva u Grimmovim bajkama* (Doctoral dissertation). Odsjek za Hrvatski jezik i književnost Fakulteta humanističkih i društvenih znanosti Josip Juraj Strossmayer Univerziteta u Osijeku. Osijek, Republika Hrvatska.
- Narahara, M. M. (1998). *Gender Stereotypes in Children's Picture Books*. University of California, Long Beach.
- Nemec Josipović, Ž. (2018). *Odgajateljeva percepcija primjene problemskih slikovnica i priča u inkluziji* (Diplomski rad). Rijeka: Učiteljski fakultet u Rijeci
- Nikolić, S. (1990). *Svijet dječje psihe*. Zagreb: Prosvjeta.
- Ortner, G. (1998). *Bajke koje pomažu djeci: priče protiv straha i agresivnog ponašanja te sve što trebate znati kada ih čitate djeci: za djecu od 3 do 7 godina*. Zagreb: Mozaik knjiga.

- Peterlić, A. (2000). *Osnove teorije filma*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Prater, M. A., Johnstun, M. L., Dyches, T. T. & Johnstun, M. R. (2006). Using children's books as bibliotherapy for at-risk students: A guide for teachers. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 50(4), 5-10.
- Radonić, M. & Stričević, I. (2009). Rođeni za čitanje: promocija ranog glasnog čitanja djeci od najranije dobi. *Paediatrica Croatica*, 53, 7-11.
- Radović, S. i Radulović, M. (2016). Transformacija u predstavljanju rodnih uloga u animiranim filmovima: primer Diznijevih princeza. *Sociologija/Sociology: Journal of Sociology, Social Psychology & Social Anthropology*, 58(1).
- Reščić Rihar, T., Urbanija, J. (1999). *Biblioterapija*. Ljubljana: Filozofski fakultet. Odsjek za bibliotekarstvo.
- Rubinstein S. L. (1950). *Psihologija mišljenja i govora*. Zagreb: Prosvjeta
- Rudež, J. (2004). Biblioterapijska metodologija. *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*, 2, 1-2.
- Rudman, M. (1995). *Children's literature: An issues approach*. White Plains, NY.
- Sizova, O. (2010). *Šest koraka u razvoju govora: program rada na razvoju govora i psihičkih funkcija uz pomoć logopedskih bajki*. Velika Gorica: Planet Zoe.
- Skočić Mihić, S., & Klarić, M. (2014). Biblioterapija u inkluzivnoj praksi. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 20(75), 30-31.
- Skočić Mihić, S., Srića, S. (2016). *Je su li zadovoljniji roditelji koji češće surađuju s odgajateljima?* Ljubljana: Mednarodna konferenca EDUvision
- Skočić Mihić, S., Maich, K., Belcher, C., Perrow, S., Barišić, A. i Novak Ramić, N. (2017). The Role of Bibliotherapy and Therapeutic Storytelling in Creating Inclusive Classroom Communities. U C. M. Curran i A. J. Petersen (ur.), *Handbook of Research on Classroom Diversity and Inclusive Education Practice* (str. 375-398). Hershey: IGI.
- Skočić Mihić, S., Opašić, M., Japundžić, A. (2019). Stavovi i iskustva učitelja o primjeni tematskih priča u razvoju inkluzivnih vrijednosti. U S. Nesimović i E. Mešanović - Meša (ur.), *Prozor u svijet obrazovanja, nauke i mladih: Zbornik radova*. (str. 585-603). Univerzitet u Sarajevu: Pedagoški fakultet.

- Spence, J. T., Deaux, K., & Helmreich, R. L. (1985). Sex roles in contemporary American society. *Handbook of social psychology*, 2, 149-178.
- Starč, B. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Starčević Vukajlović, M. (2018). Skriveno značenje bajki. *Nova akropola–kulturna udruga*. Preuzeto 18.06.2021. sa <http://nova-akropola.com/filozofija-i%20psihologija/psihologija/skrivenoznacenje-bajki>.
- Škrbina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost*. Zagreb: Veble commerce.
- Uther, H. J. (2001). Fairy Tales as a Forerunner of European Children's Literature: Cross-Border Fairy Tale Materials and Fairy Tale Motifs. *Narodna umjetnost-Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 38(1), 121-133.
- Lucas, C. V., & Soares, L. (2013). Bibliotherapy: A tool to promote children's psychological well-being. *Journal of poetry therapy*, 26(3), 137-147.
- Vasta, R., Haith, M. & Miller S. (2005). *Dječja psihologija : moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Velički, V. (2009). Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtiću. *Metodika: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*, 10(18), 80-91.
- Velički, V. (2013). *Bajka ili put do djeteta. Pričanje priča-stvaranje priča: povratak izgubljenomu govoru*. Zagreb: Alfa
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society*. Cambridge: Harvard University Press.
- Vodopija, I. (2001). *Djetinjstvo i mladost u hrvatskim bajkama*. Zagreb: Alfa
- Von Franz, M.L. (2007). *Interpretacija bajki*. Zagreb: Scarabeus - naklada
- Vrkić, J. (1997). *Hrvatske bajke, 100 najljepših obrađenih i 25 antologijskih izvornih*. Zagreb: Glagol.
- Weitzman, L. J., Eiffel, D., Hokada, E., & Ross, C. (1972). Sex-role socialization in picture books for preschool children. *American Journal of Sociology*, 77, 1125- 1150.
- Zanden, V. & Wilfrid, J. (1990). *The social experience: An introduction to sociology*. NY: McGraw-Hill Humanities